

ELŐSZÓ

A világirodalom máig egyik legnagyobb költője, Rainer Maria Rilke (1875–1926) 1919-ben költözött Svájcba, Wallis kantonba, és ott Muzot egy régi lakótornyában alkotta meg kései életművét.

E korszak kiemelkedő darabjai a *Duinói elégiák* és a *Szonettek Orfeuszhoz*. Mindkét verscsoport (az *Elégiák* zöme és az ötvenöt szonett) hosszas hallgatás után, 1922 februárjában jött létre, a költői ihlet váratlan rohamában. A szonettek első része gyakorlatilag már február 5-én készen állt, aztán következett az elégiásor, majd a hónap második felében a szonettek második füziere. A két műcsoportot tartalmi, formai jegyek rokonítják, mégis elmondható: a *Szonettek* derűsebb tónusban csendülnek fel – az *Elégiák* komor, a lét tragikus nagyságát felmutató darabjaival szemben összességükben a remény esélyeit sugallják.

Rilke – Ovidius *Átváltozások* című műve nyomán – az Orfeusz-történet három vezérmotívumát állítja a középpontba. Az első: a lantos isten énekével elvarázsolja az embereket, megszelídíti az erdei vadakat, megmozdítja a köveket, hajladozni készíti a fákat

és virágokat. A második: amikor felesége, Eurüdiké meghal, leszáll utána az alvilágba. Ott muzsikájával elbűvöli nemcsak Kerberoszt, hanem Hádészt és Persephonét is. Dalára megakad Ixión kereke, Tantalosz megfélekedzik szomjúságáról, Sziszüphosz sziklája pedig megtorpan visszagördülés közben. A dal hatására az alvilág hatalmai megengedik Eurüdikének, hogy visszatérjen az életbe Orfeusz nyomában; az ifjú lantos nem nézhet hátra addig, amíg el nem érték a felvilág határát. Orfeusz azonban nem állja ki a próbát: visszaneéz Eurüdikére, és ezzel örökre elveszíti. A mítosz harmadik eleme Orfeusz halálához kapcsolódik: mivel feleségének emléke miatt kerüli a nőket, a vérmes menádok (más források szerint: a thrák nők) megölik, és testének darabjait szétszórják a természetben. Csak fejét és lantját kímélik meg. A mítosz egyik változata azt mondja: a fej és a lant Leszbosz szigetére került, ahol tisztességgel eltemették. Sírja mélyéből olykor zene hallatszott. Más változat arról tudósít, hogy a lant máig csillagkép alakjában világít az égbolton, Orfeusz pedig az élüsziói mezőkön dalaival vigasztalja a boldog lelkeket.

Ettől fogva Orfeusz éneke mindenütt felzenghet, és ahol dallamot hallunk a világban, ott lehetséges Orfeuszt ünnepelni.

A *Szonettek Orfeuszhoz* keletkezésének fontos indítéka az a tény is, hogy a költő 1922 első napjaiban értesült a fiatal táncosnő, Wera Ouckama Knoop haláláról (1900–1919). Noha a költő a lány utolsó napjairól az anya leveléből szerzett tudomást, és a gyönyörű teremtet alig ismerte, a hallomás megeleveníti benne régi gondolatát: a fiatalon elhunyt lányok, akiket házasság vagy más *elterelés* kimozdított önmagukra összpontosuló létformájukból, a halálban visszanyerik azt, és holt létük egyszersmind az élők számára is örökre felrajzolja a halálból – a művészet révén történő – visszatérés eszményeit. A zenétől megittasult fák hajladozása szintén az elhunyt táncosnő alakját idézi. Rilke verssorozata tehát egyrészt emlékezés, másrészt megidézés, harmadrészt egyetemességre törekvő, az élet értelmére és formájára mutató ajánlások füzére, negyedrészt a művészet lényegéről tett személyes vallomás. A műben nemcsak költészetének legérvényesebb szavait fogta össze – a szonettekbe beletitkolta mintegy esztétikai végakarátát is.

Rilke szonettekre bízott tűnődése az emberi létkérdéseket a mítosz lehetséges értelmezéseivel közelíti meg. Szigorú mámorban, olykor szinte a vers kereteit szétfeszítve keres nyelvi formát ahhoz, hogy a lét titkának egyenértékű költői megfelelőjét megteremtse. Lappangó kérdések egész hálója szövi át a verseket: Milyen az ember? Miben áll a szenvedés? Miféle szerepet játszanak életünkben a holtak? Csillapíthatja-e fájdalmainkat a művészet? Miért akarjuk inkább a vásári zajt, mint a csöndet? Milyen az igazi művészet? Könnyíthet-e kínjainkon, ha minden viszontagság ellenére eltökélten magasztaljuk a nehéz földi létezést? Csak önmagunkat szajkózzuk-e bölcsőtől a koporsóig, vagy be tudjuk teljesíteni a világegyetem törvényeit is? Tudunk-e emberhez illő értelmet adni a modern gépi civilizációnak? Meghalljuk-e a Föld önmagával és az éggel folytatott párbeszédét? Létezik-e idő, vagy lehetséges az időtlen, orfikus békesség?

Ezek Rilke kérdései. Olvasás közben mindig arra gondolhatunk, hogy a bonyolult sorok közt saját életünk érdekeiről tűnődik itt a nagy költészet.

Die Sonette an Orpheus

*Geschrieben als ein Grab-Mal
für Wera Ouckama Knoop*
Château de Muzot im Februar 1922

ERSTER TEIL

Szonettek Orfeuszhoz

Wera Ouckama Knoop síremléke
Château de Muzot, 1922 februárjában

ELSŐ RÉSZ

I

Da stieg ein Baum. O reine Übersteigung!
O Orpheus singt! O hoher Baum im Ohr!
Und alles schwieg. Doch selbst in der Verschweigung
ging neuer Anfang, Wink und Wandlung vor.

Tiere aus Stille drangen aus dem klaren
gelösten Wald von Lager und Genist;
und da ergab sich, daß sie nicht aus List
und nicht aus Angst in sich so leise waren,

sondern aus Hören. Brüllen, Schrei, Geröhr
schien klein in ihren Herzen. Und wo eben
kaum eine Hütte war, dies zu empfangen,

ein Unterschlupf aus dunkelstem Verlangen
mit einem Zugang, dessen Pfosten beben, –
da schufst du ihnen Tempel im Gehör.

I

Egy fa lőtt fel itt, – merőben le hagyta
önmagát! Ó, Orfeusz szólt! S lomb fakadt
a fülben. Hang sehol. De még a néma
nesz is kezdet volt, jel és fordulat.

Vackárol, síri fészkeből kirobbant,
oldott lombok mögül kitört a vad
mind, s lám, csendjük nem ravasz indulat,
nem rettegés szülötte, hanem roppant

hallgatóság volt. Bőgés, zaj, zöreij
– úgy tűnt – elcsitult szívükben. S ahol még
egy kunyhó sem állt, mindezt befogadni,

sötét vágyból menedék, falatnyi
ajtó, hogy félfáit rengve kitörnék:
tőled megnyílt a fül, a templomi hely.

II

Und fast ein Mädchen wars und ging hervor
aus diesem einigen Glück von Sang und Leier
und glänzte klar durch ihre Frühlingschleier
und machte sich ein Bett in meinem Ohr.

Und schlief in mir. Und alles war ihr Schlaf.
Die Bäume, die ich je bewundert, diese
fühlbare Ferne, die gefühlte Wiese
und jedes Staunen, das mich selbst betraf.

Sie schlief die Welt. Singender Gott, wie hast
du sie vollendet, daß sie nicht begehrte,
erst wach zu sein? Sieh, sie erstand und schlief.

Wo ist ihr Tod? O, wirst du dies Motiv
erfinden noch, eh sich dein Lied verzehrte? –
Wo sinkt sie hin aus mir? . . . Ein Mädchen fast . . .

II

Még szinte lány volt, lantok-énekek
osztatlan boldogságából amint kikelt
s tavaszi fátylában tisztán tündökölt
s ágyat magának fülemben vetett.

Bennem aludt. Minden az ő alvása volt.
A fák, melyeket bárhol megcsodáltam,
az észlelt távol, s érzelemre váltan
a rét s az ámulat, mely átkarolt.

Egy világot aludt. Mint lett egész,
mondd, dallam-isten, hogy vágyzni se vágyott
ébredlétre? Létre-jött, nézd, s aludt.

Halála hol van? E motívumot
fölleled még? Mert felemészt a lángod.
Szinte lány... Elsüllyed belőlem? Hova vész?

III

Ein Gott vermags. Wie aber, sag mir, soll
ein Mann ihm folgen durch die schmale Leier?
Sein Sinn ist Zwiespalt. An der Kreuzung zweier
Herzwege steht kein Tempel für Apoll.

Gesang, wie du ihn lehrst, ist nicht Begehr,
nicht Werbung um ein endlich noch Erreichtes;
Gesang ist Dasein. Für den Gott ein Leichtes.
Wann aber *sind* wir? Und wann wendet *er*

an unser Sein die Erde und die Sterne?
Dies *ists* nicht, Jüngling, daß du liebst, wenn auch
die Stimme dann den Mund dir aufstößt, – lerne

vergessen, daß du aufsangst. Das verrinnt.
In Wahrheit singen, ist ein anderer Hauch.
Ein Hauch um nichts. Ein Wehn im Gott. Ein Wind.

III

Egy isten képes erre. De mondd,
egy férfi hogy kövesse vézna lantján?
Értelme kettős. Két szív válaszútján
Apollónnak nem raknak templomot.

Nem sóvárgás – te így tanítsz – a dal,
nem rajt egy célért: végül az repítsen.
Itt-lét a dal. Könnyűnek tudja Isten.
De mikor *létezik*? S mikor utal

eget-földet létünkbe, napjainkba?
Az semmit nem ér, Ifjú, hogy szeretsz,
bár legszebb hangod törjön fel a dalban –

felejtsd el ezt. Elszivárog az ér.
Zengni, a valóban: más sóhaj ez.
Sóhaj, semmiért. Ég fuvalma. Szél.

IV

O ihr Zärtlichen, tretet zuweilen
in den Atem, der euch nicht meint,
laßt ihn an euren Wangen sich teilen,
hinter euch zittert er, wieder vereint.

O ihr Seligen, o ihr Heilen,
die ihr der Anfang der Herzen scheint.
Bogen der Pfeile und Ziele von Pfeilen,
ewiger glänzt euer Lächeln verweint.

Fürchtet euch nicht zu leiden, die Schwere,
gebt sie zurück an der Erde Gewicht;
schwer sind die Berge, schwer sind die Meere.

Selbst die als Kinder ihr pflanzet, die Bäume,
wurden zu schwer längst; ihr trüget sie nicht.
Aber die Lüfte . . . aber die Räume . . .

IV

Ó, kedveseim, lépjétek be néha
a Lélegzetbe, amely veletek
nem gondol, szétfolyik arcotokra,
majd remeg s összecsap mögöttetek.

Ó, ti boldogok, ó, ti épek,
úgy tűnik, hogy a szívek kezdete
vagytok, íve s célja a nyíl neszének, –
mosolyotok örök, ha sírás jár vele.

Ne ijesszen a kín, a nehezék,
adjátok át a Föld súlyainak, –
súly a tenger, nehéz a hegyvidék.

Még amit gyermekként ültettetek,
nehezek rég a fák, ledobják az inak.
De a lég özöne... de a terek...

V

Errichtet keinen Denkstein. Laßt die Rose
nur jedes Jahr zu seinen Gunsten blühen.
Denn Orpheus ist. Seine Metamorphose
in dem und dem. Wir sollen uns nicht mühen

um andre Namen. Ein für alle Male
ist Orpheus, wenn es singt. Er kommt und geht.
Ist nicht schon viel, wenn er die Rosenschale
um ein paar Tage manchmal übersteht?

O wie er schwinden muß, daß ihrs begriff!
Und wenn ihm selbst auch bangte, daß er schwände.
Indem sein Wort das Hiersein übertrifft,

ist er schon dort, wohin ihrs nicht begleitet.
Der Leier Gitter zwingt ihm nicht die Hände.
Und er gehorcht, indem er überschreitet.

V

Emlékjelt ne emeljetek. A rózsza
ha évente kihajt érte, elég.
Mert Orfeusz az, aki szerteszórja
átváltozását ebben s abban. Nevekért,

másért, kutatni nem illik: örökre
Orfeusz az, ha dal szól. Jön és távozik.
S nem elég-e, hogyha a rózsza kelyhe
fölött napokig őrzi dallamait?

Hogy kell tűnnie, hogy ésszel fölérd!
Bár aggasztja tulajdon eltűnése.
Míg szava az Itt-lét fölébe lép,

már Túl is van, nektek követhetetlen.
A húr sem présel rácsot a kezébe.
Merő figyelem, míg máslétre lebben.